

Мома ДИМИЋ

КАМЕН И МЕДУЗА

*Путовање кроз сан и приказања
шведској писника Артура Лундквиста*

Диљем планетарног вашарипшта књижевне таштине име шведског писца и академика Артура Лундквиста биће још дуго памћено по тврдоглавости (можда и задртости) што је, као зацело најутицајнији члан Нобеловог одбора лишио гласовитог светског признања за лепу писану реч »највеће међу највећима« као што су Х. Ј. Борхес, В. Х. Оди, Х. Милер, Г. Грас, Н. Мајлер, Л. Дарел, М. Јурсенар, Р. Грејвс, Г. Грин... док је на другој страни, с изузетком С. Бекета и Г. Г. Маркеса, био толико благонаклон спрема два тупета префињених, али умногоме скрајнутих и отворено речено осуђених на трајну анонимност, списатељских пчела-радилица.

Али, ко је, заправо, Артур Лундквист?! Колико вреди и шта казује само његово књижевно дело заузврат оној и оноликој »тешкој правичности«?

Несавитљив (критичан) пред оним што представља тренутну интелектуалну моду и тзв. »широку популарност«, он је истовремено отворен за бројне експерименте, изузетно марљиви (и стидљиви) човек Севера, али понајмање интровертна ћуталица, Лундквист се не исказује ни као одрешити оптимиста а још мање као дубоки, неизлечивн несимиста, као властита институција и сопствени заштитни знак он је независан али је уз то и безгранични грађанин света, револуционарни је мењач али у исти мах сањалица (»сањар отворених очију«, како ће самог себе назвати), непоткушљив је »узвратним наградама« али и посвуда добродошли ветар-свезналица, себи је веран управо онолико колико и неверан, све у свему нимало равнодушан...

Потекао са сељачког југа Шведске (Одерљунг 1906 – Стокхолм 1991.) А. Лундквист је оставио за собом осамдесет књига. Овај Скандинавац био је и неупоредиви »гутач« гуђих дела. С поиосом је истицао како му је с оне његове »нобеловске« осматрачнице било омогућено да се такорећи зачас домогне било ког вреднијег наслова без обзира на име аутора, на језик или просторну удаљеност. Негдашњем недошколованом ђаку и аутодидакту писана реч не само да ваљда до последњег његовог часа није огадила, него му није постала ни мање света. Жена,

библиотека и писаћа машина, то је једино, говорио је, што је потребно једном писцу.

Космополити и писцу какав је био Лундквист достајала је, дакако, и она четврта ствар – путовања. Као од шале кретао је он једном или двапут годишње на своја крстарења дуж свих континената, сињих мора и океана (барем једну четвртину живота провео је путујући изван Шведске) не би ли се загледао и мимо белих, неисписаних, и оних одштампаних већ страница, постајући савременик многоликих туђих завичаја, рада вулкана, токова највећих белосветских река и страха гледи и земљотреса. Све је то био бескрајно узбудљиви хоризонт, тле по ком је сабирао своје »плодове за читање«. Свом песничко-луталачком искушеништву Лундквист је још у најранијој младости претпоставио женидбу и везаност за брак, а кад то касније стицајем прилика није могао да избегне, одрекао се стварања потомства које би у тадашњем његовом сиромаштву и чежњи за даљинама свакако утрнуло његов песнички жар. Уосталом, књиге су биле, тако је веровао, његова деца, он их је лично рађао, неговао, понајбоље је познавао њихов раст, све њихове добре и рђаве стране. Ту прејаку одговорност коју живот налаже, као и толики други ствараоци његовог доба, заменио је опојном песмом себе – орфеја који свакодневно пуним једрима полази с једне обале живота на ону другу, неизвесну и немогућу, остајући једино у тој својој пустиловини неуташен, штавише свагда озарен и обновљен. Звучаће вероватно као анегдота то што се као млади искушеник писања оних тридесетих година припремао за сусрет с непознатим Хенри Милером купујући и свечано ново одело! Али и то је учињено у част књижевности, баш као што ће књижевност представљати ону једину спасоносну свелгост и при крају његовог животног пута, када ће му крај болесничке постеље његова животна дружбеница, песникиња Марија Вине, данима неуморно читати своју песму о шумском језеру коју је толико волео: »... Пробуди се шумско језеро! /Отвори очне капке/ да сунце пробије твоју једрину / и прокапље своју плаву крв/ у твоју таму...«

Артур Лундквист никада, чак ни својим бројним романима, није био лагодан за читање нити »општеприхваћени« аутор попут неких његових вршњака и пријатеља, рецимо Неруде или земљака Харија Мартинсона, чије је дело од самог почетка окруживао мит светских номада и љубимаца читалачке публике. Он је био тај коме је тек ваљало да потегне у свет чизмама од седам миља и заграби у пределе непознате и обострано неистражене. Ако нобеловац Мартинсон представља сажимање и кристализацију у шведској поезији, глас саме тишине природе и најцрњег космичког песимизма, Лундквист је, на другом полу, разбарушена и рамахнута бујица што поваздан нагрће и пробија својом експресијом, обара гатове и бране, пахруљује у градове огарављене и младе, на пирокне асфалтне булеваре и међ »фабрике с црвеним сунцем што се смеје на длану«. То је дивља, рудиментарна тетгурава радост неспутаног живота, голи жар (баш тако, »Жар«, звала се прва његова збирка коју је штампао са двадесет и две године), неугољиви прождиращ слика, неочекиваних и свежих метафора... Порив који пеће згаснути све до његове последње збирке (1985), чији наслов (»Путовање кроз сан и приказања«) савршено обједује смисао читавог његовог дела.

Песнички глас Лундквистов поседује анархичну сигурност и горљивост Творца у вечитом замаху, онога баш који је први изумео и саздао ватру, звезде, ваздух, воду, жену па и сам тај глас што вртложи умногострученим трубљама и надвикује се с боловима и криковима свакојаким радости и несрећа. Осећајући песничку нерватуру сваке бојје стварке и сваког појединог бића, Лундквист се страсно предаје животу, било романтичарски меко или »примитивистички« тврдо, али увек и једино животу, будући да је »само живот вазда револуционаран«. Волт Витман и Карл Сандберг, с оне стране океана, његове су непосредне духовне претече, а од домаћих, шведских, песника претходници су му Пер Лагерквист (који је певао: »У руци држим/ малену дрвену фрулипу...«), знаменити Ерик Линдром, те Елмер Диктониос, ничеански индивидуалац који је настојао да својим »јаким песмама« лиши свет патњи и беде. Понајбољу оцену о »младом Лундквисту« дао је његов вршњак, Гунар Екелеф: »Лундквист, Асклунд и њихова дружина за нашу су поезију исто што су фовисти били за сликарску уметност«. Будући велики мајстор песничких портрета (и аупортрета) већ у »Жару« себе ће представити: »Сиров сам и диваљ од здравља, младости и снаге / занемарио сам своју спољашност и реч ми је груба / искрен сам и језиво рђавих манира / необразован сам и фали ми одгој / без морала сам / и не умем да ћаскам са дамама!«

А. Лундквист је припадник данас већ легендарног шведског књижевног покрета тридесетих година »Петорица младих«. Поред њега, ту су били још Мартинсон, Ерик Асклунд, Јозеф Шелгрен и Густав Сандгрен. Истоимена њихова заједничка збирка (»Петорица младих«, 1929) циљала је, између осталог, и у најрањивију тачку шведског друштва – непостојање смисла за колектив и заједништво! Уједно, био је то и почетак просветљене пролетерске књижевности, са истицањем резолутних захтева за сталним променама и новинама. Ова појава »групе«, а уз то и њено обилно коришћење слободног стиха имало је значење безмало што и махање црвеном комунистичком заставом. Такође непоштовање писања великог слова на почетку реченице, наслова или личног имена дочекано је најгрђим епитетима. Али, то су већ познати трудови рађања модернизма у скученим и ускогрудим срединама.

»Песник прекретнице«, како су критичари прозвали Лундквиста, поваздан се колебао између модернизма и реалистичког проседеа свог писања. Након првих страних и домаћих утицаја о којима је већ било речи, Лундквиста ће привући телесни мистицизам Д. Х. Лоренса, критика цивилизације Т. С. Елиота, као и надреализам једног Елијара. Оба вештен и флексибилан за све што је представљало новину и искорак, Лундквист је остајао веран и оној социјалној димензији догађања, свом већ раније усвојеном становишту да је једино »живот револуционаран«. Од опаски домаћих критичара да својим интернационализмом изневерава аутентичне корене бранио се речима: »Нисам био издајник јер нисам имао шта да издам! Нисам био ничему веран, поготову не шведском провинцијализму у писању и мишљењу!«

Као исконско упориште и раскрсница разноврсних искустава с једне стране и необузdana машта с друге, Лундквистов песнички принцип до краја је задржао усаглашеност унутар двојства поузданог градитеља и

фантасте. У својој књизи песама у прози (какве је иначе углавном писао у последње три деценије живота) »Замак маште и свакодневно камење« (1974) помиње сликовити случај »надреалисте« Фердинанда Шевала, поштара из места Хаутеривас у Јужној Африци, који се беше надалеко прочуо по свом замку подигнутом у властитом врту. Тај дуговеки Шевал је пуне 43 године на путу до куће сакушљао у своју поштанску торбу камење разних величина које би безусловно уграђивао у своје измаштано здање. То чудо његовог грађевинарства састојало се из чудесног преплетта скулпторски изведених женских форми, животиња, птица, цвећа и биља. Шевал, који је живот земаљски примао као »океан између детета које узроста и старца који нестаје« одиста је био унеколико близак француским надреалистима. Слично Шевалу и Лундквист је зидао свој спирални песнички замак од речи, слика и искустава пронађених у свакодневном себи, на тако честим путовањима, у судбинама појединаца и читавих народа, у књигама које је читао, али пре свега у оном белом напиру пред који је седао у својој радној соби неизоставно сваког јутра.

Јер, знао је Лундквист, тек оно изречено постаје уистину стварно. Стварно мимо саопштавања је изван нашег не само искуства него и погледа, физичког додира. Укрпгај стварног и духа је вишеструк, али се догађа повоздан у једном строго одређеном, одељеном, појединачном часу. Осветљује се гласом, згунутим или разблаженим, дозивајућим или оним што само констатује. Баш као у »Кинеској слици« која се отвара и показује делимично, брзином коју јој дарујемо, а један те исти приказ на њој у нашем искуству посматрача је вазда друкчији, час уловљив час измичући.

Лундквист је песник *мношћивености* живота, његовог »масовног« појављивања. У истом часу, на различитим странама, дешава се наоко неповезана множина ствари које нису ја, нити пак само ти. А опет је све то у вези и спрези, у једном заједничком редоследу, истовремено настајућем и нестајућем. »Са живота се«, вели Лундквист, »непрестано нешто скида, с њега се као са крова нешто непрестано слива«. Лундквист је, тако, још један песник протицања и неизвесности света, његовог растављеног јединства, времена за вазда изгубљеног, ма на који га начин иначе ми употребили.

Лундквист је понајмање путник-залудник. Авион којим прелеће, рецимо, јужноамерички континент није тек пуко превозно средство већ и парадигма читавог тог најновијег путовања и искуства. У његовој тачкици у небеским дубинама слићају се и расплићу рогљеви планинских врхова, речни сливови, пробуђени вулаки, сваковрсне људске интимае, председнички избори, религије, гробља. Песма није ту ни да све наброји нити да евидентира: она је мелодија, а мелодија је баш као и онај авион насушни покрет, баш као што су то дух, ход времена или сама географија са свим својим белезима. У сродним поворкама пролази и мноштво иза спуштених очних капака једног Сигмунда Фројда. Лундквистова поема посвећена оцу психоанализе сабира пред нама јединствено позорје људи и њихових сваковрсних тренутака, предочавајући нам да све то, ипак »има значење и да све има свој скривени узрок«. Песма је тек наговештај нашег овлашног познавања стварности, она је њено грчевито расветљавање

и притајена анализа. С тога понекад узличи на нови еп, њени стихови се претоварују толиким призорима и судбинама. Јер можда је та потреба за њима, рећи ће песник, уједно и једина њихова стварност. Свет се рађа ни из чега, из речи, као у Библији.

Жена је, дакако, ту у фокусу најважнијих искустава песникових. Она је извор (живота) баш као и његов бездан. Она је свакодневни дружбеник али и давалац ирационалне снаге живота. Она је израз постојаности, хира, тајанства. Међутим, Лундквист ће на једном месту довести у питање и индивидуално постојање жене, баш као и самог мушкарца. Наиме, женско и мушко су, по њему, заправо нешто посебнији видови једног те истог пролажења живота, неприпадања, огледала, укрштених путовања »мед јавом и мед сном«. »Међ пуким сањаријама«, додао би на ово Лазино Швеђанин, »што би да се преточи у нешто стварно«. Стварније и од њих самих. Из узајамне подјармљености мушараца и жена може се изаћи тек захваљујући заједничкој храбрости, активном борбом »једно уз друго«. И све док се илузије о некаквом самобивствовању не подастру под ноге истински здружених пролазника кроз овај свет и живот, годинама стискаће свако од нас свој букетић жена (односно мушараца), оазу, привиђења варљиви згодитак или тек пуку метафору у сенци крваво разбуктале вечите борбе полова.

Дрво у Шведској, и уопште тамо на ћошкастом и голетном северу овог глоба, има једно засебно, па ако хоћемо чак и оправдано историјско значење. Од његових масивних балвана ти северњаци су онајпре здевали своје домове, градили бродове и бране, а напослетку претварали и у најфинији намештај и млели у брашно за тако радо, у самоћи, читане новине и књиге. Дрво напросто господари шведским пределом. Оно га, по вертикали, учвршћује, сабира. Отуд засигурно и порив код песника Лундквистовог кова да му завире у митску, прадревну душу, да опева саму срж његову. Лундквист потиче са плодног југа Шведске, са села у близини града Малмеа, отуда он носи, што се вели доживљаје и слике (свесне и оне несвесне) своје поезије, а међу њима свакако и призор секире којом је његов отац обарао тешка дебла, а с њима и јек те исте секире одбијен од самог времена што стоји ту још један трен и рупи се заувек. Песник стаје у одбрану дрвета, оно је јаче и бесмртније од човека, оно спушта свој поклопац над властитим злочинцем и тек у заједничкој смрти је помирење с грехом онога једнога. Дрво је тај дуговеки краљ природе и живота, чији су најближи и свеприсутни састојци трава, реке, потоци, мора, ајкуле, ветрови, роса и толико тога искомскога што пребива вазда слободно, далеко од тропних и ништавних човекових моралних категорија.

Своју сабраћу по перу, друге писце, Лундквист није само читао (најчешће у оригиналу), и писао о њима, већ је стварао с њима и најживље личне контакте, посећујући их редом у далекој Аргентини, Чилеу, у Аустралији, у Америци, Африци. Европа је већ била његово двориште. Редак је неки значајнији савременик а да га Лундквист није и лично познавао. Осећао је напросто потребу да се суочи са свим специфичностима њихове појаве, разлога и уверљивости писања, оне ватре и страсти стварања што га је код њих несобично обрадовала, да тиме обогати и прошири све дужу и комплекснију композицију светске књижев-

ности, чији је управо он био један од кључних возовођа. Лундквист је временом све више подсећао и на добро опскрбљени прекоокеански брод који је лако испловљавао из матичне луке властите поезије, спретно и надахнуто се предајући бурама и пространствима туђих дотле неиспитаних мора, чак и по цену да од домаћих, заједљивих критичара буде оптуживан за тзв. »духовни паразитизам једног ентузијастичког социјалисте«.

Кад је реч о југословенским писцима о којима је писао (Андрић, Крлежа, Попа, Давичо, Калеб, Космач, Булатовић), било је то почетком шездесетих година, у пуном сјају југословенског друштвеног модела и њеног независног, »трећег«, становишта у односу на две тада постојеће светске супер-силе.

Велики број својих песама Лундквист је испевао о другим песницима. Здушно је делио коб уклетог позива са својом сабраћом, иначе преосетљивијом и несрећнијом од осталих посленика духа. »Песма је непријатељ песнику...« Јер песма доживљава свој врхунац тек кад, на крају, дође и по главу песникову. Овако се згодило са Стринбергом, Мајаковским, Лорком, Исаком Бебељем, Нерудом... Вреди ли даље набрајати?

Поведен примером Рембоа и Бодлера, од шездесетих година Лундквист се, у доба своје пуне зрелости окреће мање популарном књижевном жанру песама у прози. Оно што је за толике друге песнике представљало спутаност, за њега је била крајње ослобођена текстура у којој се суверено кретао у најширем могућем распону искустава и дослућивања, од тамног заумља животињског царства од царства демона и богова, од просјака и изгнаника до неизбежних песника. Тако, у изванредно успелој песми »На Стринберговом гробу« долазимо до питања (које би се могло поставити и на гробу било ког другог песника) о узроцима очајања и надурености, о оном безумном преуважавању људске врсте од стране дрзвеног »створа на трунчици прашине у бескрају«. Биће, ипак, да једног уклетника речи (песника) спасава тек њему сродни уклетник, као што и читалац потхрањује своје (не)задовољство туђом несрећом. Немогуће је истрајати само међ слабима, баш као ни међ онима јакима. Сликајући самог себе Лундквист »зајми« својства и камена, али и медузе (»Мекан сам као камен и чврст к'о медуза«). Излаз је тек у комплементарности, помирењу са светом, за чим чезне и свака наша појединачна самоћа. О томе речито говори и очајни Лундквистов дечак (у песми »Сам у кући«) који се заправо све време напреже и припрема да, упркос свим толико претећим опасностима напољу, крочи напокон на праг и слободно викне колико га глас носи!

О Лундквистовом безграничном поверењу у моћ и смисао поезије сведочи, на одиста дирљив начин, и један од његових последњих тестаментарних песничких текстова »Путовање кроз сан и приказања«. Доживевши при крају свог животног пута, у већ поодмаклој старости, жестоки срчани удар и лежећи месепима у коми и одузетности, песник пред последњу своју временитост стаје као неки Болани Дојчин оним јединим што располаже, с поезијом као својим последњим штитом, том уметношћу немогућег. У овој песми откривамо искуство човека који је прошао кроз властити гроб. И ко ће га сачекати напољу, при повратку? Поезија, једино поезија, оно њено вечито буђење и срицање кроз сан, бол и приказања...

Има нечег, уочавам, од сизифовске работе у поимању песништва тих скандинавских песника. Са плавооким ускличним узлетима и падовима истих.

Ако се већ не приклоне разорном мистицизму и нихилизму, као што је то случај, рецимо, са Стриндбергом или Мартинсоном, онда ће их као Т. Транстремера или А. Лундквиста докрајчити »удар«, било мождани или онај срчани. Код тих других, иначе неизлечивих космополита, следи затим дугогодишњи опоровак, поступно и лагано враћање свету негда освојених пространстава, сада сагледаваних кроз уски прозор рековалесцентних одаја, терапеутско вежбање исписивања и ишаптавања властитог имена, рехабилитација звукова и смешка. Овај напор обнављања слика света се понавља, упорно, рекло би се с пригушеним детинским криком.

Након поновног буђења у живот, као усталом и приликом сваког нашег јутарњег буђења, и радост и ужас овога света доживљавају се с појачаним осећањима. У Лундквистовом случају бележи се дубоки подсвесни страх постојања читаве библиотеке књига чије су странице једноставно »побелеле«, из којих су неповратно ишчезла сва слова и знакови, баш као и само сећање на језик који је некада (можда баш до малочас!) постојао и кога »више неће бити!« Овако волошебно опустошене странице – којима је, дакле, одузета свака моћ и смисао – заправо је оно једино, највеће, смртно поткопавање свега што је дотле предствљао наш заложени живот, ругање нашем грчевитом и непрестаном уписивању у Књигу, поруга свим упињањима и таштинама с којима се прешлиће и догађа (па и ово сада, овога часа!) изрицање света, упитаност пред толиким дотадашњим херојским подвизима писаца који, ето, једним ударцем изнутра, једним сном (оним најдубљим) постају узалудни, »оностранци«.

»Оно што беше пространство у нама, сад је гипсана таваниша«, вели Лундквист у једној другој својој песми и то је муњевити, опомињући сев у очима оног ко је спознао (и саставио) сами почетак с крајем властитог пута. Сновима је, ипак, дато да умакну погледу приказања и отпутују у далеку тачку свог почетка. Према том тамо чардаку између неба и земље веру се и сва опа узбудљива степеништа за нама и сви толико омаљујући гласови, дрхтавице. Својим муцавим излизаним гласом упућује се и већ готово обамрли песник, сабрат Сизифов, нештедице распирујући и зајмећи свој жар–дах свему још увек бодро хита у сусрет (макар се и не померао с места), свим оним тренуцима који се размичу и лутају и за којима се он једино осврће.

Властито примицање том додиру непостојања заправо је и последње извргавање опасности песника у чијим се грудима већ лагано камени пепео.